

УДК 811.161.2'276.2:784

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2024-XXI-3>

РІЗНОВИДИ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ АНДРІЯ КУЗЬМЕНКА

Глазова Світлана

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри української мови та славістики
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0001-8984-6923
Scopus-Author ID: 58180424900
Web of Science Researcher ID: E-1555-2019

Культура спілкування є відмінною рисою соціуму. Проте ні покращення умов життя, ні рівень культури, освіти чи соціального становища не впливають на те, що в мовленні людей присутня ненормативна лексика. Факт її вживання пояснюється можливістю виразити найрізноманітніші емоції, увиразнювати розповіді, ділитися враженнями, тобто є результатом прояву особистості. Тому науковці-філологи незалежно від того, подобається ця лексика, чи ні, не можуть її ігнорувати.

У статті досліджено функціонування різновидів ненормативної лексики у прозових творах Андрія Кузьменка (Кузьми Скрябіна), зокрема просторіччя, соціолектів, обценної лексики, а також специфіку ідейно-стилістичного навантаження позалітературних елементів.

У науковій розвідці доведено, що нині ненормативна лексика активно використовується в неофіційних текстах і слугує засобом передачі колориту мовлення українського населення незалежно від того, які оціночні судження висувають науковці та критики. Поки останні сперечаються над питанням, чи засмічує просторіччя, суржик, соціолект, інвективна лексика самотню українську мову, чи збагачує інструмент передачі реалій життя, подібні тексти знаходять свого читача і стають повноцінною частиною літературного процесу. І ті митці, які прагнуть яскравого й реалістичного відтворення дійсності, не можуть його ігнорувати.

Дослідження дало змогу зрозуміти специфіку авторського стилю Андрія Кузьменка (виявити основні різновиди ненормативної лексики, структурувати її за функційно-стилістичними особливостями), що приваблює слухачів і читачів. Особливою рисою цього стилю є використання просторіччя, суржику, соціолекту, інвективної лексики. Завдяки цьому описувані події змальовуються реалістично, створюють ефект дружньої розповіді добре знайомого товариша. Автор не намагається ані ідеалізувати, ані осудити носіїв такої лексики, ба більше, сам використовує її.

Просторіччя, суржик, соціолект, інвективна лексика відіграють стилістичну функцію, а також є засобами створення емоційного настрою та передачі авторського настрою до зображуваного. Також Андрій Кузьменко зумів гармонійно поєднати ці різновиди ненормативної лексики з різними художніми засобами та досягти максимальної виразності творів.

Ключові слова: ненормативна лексика, просторіччя, суржик, соціолект, інвективна лексика.

Hlazova Svitlana

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies
Berdyansk State Pedagogical University

VARIETIES OF PROFANITY IN THE WORKS OF ANDRII KUZMENKO

The culture of communication is a distinctive feature of society. However, neither the improvement of living conditions, nor the level of culture, education, or social status affect the fact that profanity is present in people's speech. The fact of its use is explained by the possibility of expressing a wide variety of emotions, emphasizing stories, sharing impressions, which is the result of the manifestation of personality. Therefore, philological scientists cannot ignore it, regardless of whether they like this vocabulary or not.

The article examines the functioning of types of profanity in the prose works of Andrii Kuzmenko, in particular colloquial language, sociolects, obscene vocabulary, as well as the specifics of the ideological and stylistic load of non-literary elements.

Scientific research has proven that today profanity is actively used in informal texts and serves as a means of conveying the flavor of the speech of the Ukrainians, regardless of what evaluative judgments are put forward by scientists and critics. While the latter argue over the question of whether colloquialisms, slang, surzhyk, sociolects, invective vocabulary clogs the original Ukrainian language, or enriches the tool for conveying the realities of life, such texts find their readers and become a full-fledged part of the literary process. And those artists who seek a vivid and realistic reproduction of reality cannot ignore it.

The research made it possible to understand the specifics of Andrii Kuzmenko's authorial style (identify the main types of profanity, structure it according to functional and stylistic features), which attracts listeners and readers. A special feature of this style is the use of colloquial language, surzhyk, sociolect, and invective vocabulary. Thanks to this, the described events are depicted realistically, creating the effect of a story of a well-known friend. The author does not try to idealize or condemn the speakers of such vocabulary, moreover, he uses it himself.

Colloquial language, surzhyk, sociolect and invective vocabulary play a stylistic function and are also means of creating an emotional mood and conveying the author's mood to the depicted story. Andrii Kuzmenko also managed to harmoniously combine these types of profanity with various artistic means and achieve the maximum expressiveness of the works.

Key words: *profanity, colloquial language, surzhyk, sociolect, invective vocabulary.*

Вступ. Актуальність пропонованої теми наукового дослідження визначається специфікою функціонуванням у мові великого масиву ненормативної лексики, який потрапив до сучасних художніх творів.

У наукових розвідках лінгвістів теми функціонування ненормативної лексики торкалися такі дослідники: С. Бузько, Я. Думашівський, Н. Дзюбишина-Мельник, Н. Єльнікова, О. Зайцева, Л. Коробчинська, Л. Масенко, О. Остроушко, О. Сербенська, Л. Ставицька, В. Труб, Н. Шульжук та інші [1–6]. Проте це питання й сьогодні залишається актуальним.

Мета наукової роботи полягає в дослідженні різновидів ненормативної лексики у творах Андрія Кузьменка.

Матеріали та методи. Джерелом дослідження послужили прозові твори Андрія Кузьменка «Я, «Побєда» і Берлін», «Місто, в якому не ходять гроші», «Я, паштет і армія», «Я, Шонік і Шпіцберген». Відповідно до мети застосовувалися методи критичного аналізу та систематизації.

Результати. Твори митців – це результат впливу дійсності на особистість. Які б жанри, теми, стилі не обирав письменник, він завжди перебуває під враженнями від того, що

його оточує: люди, речі, події, культура, побут тощо, і, пропускаючи через призму свого світобачення, створює нові твори. Сучасні автори відійшли від традицій класичної літератури та прагнуть відтворити дійсність такою, яка вона є – з її вадами, проблемами й особливостями.

Незалежно від того, подобається нам табуйована лексика, чи ні, ми не можемо її ігнорувати. Навпаки, враховуючи таку масштабну популяризацію, її слід досліджувати з метою об'єктивної оцінки користі та шкоди, яку вона наносить. І лише потім ми зможемо або змиритися, або боротися із цим явищем. Натомість подібні дослідження ще не набули значного поширення серед українських науковців-філологів, що зумовлює малу теоретичну базу та труднощі у вивченні цього питання.

Прозові та поетичні твори Андрія Кузьменка стали об'єктом нашого дослідження. Адже він не лише зумів застосувати широкий спектр ненормативної лексики, а й точно відтворив мовну культуру персонажів у різних обставинах. Автобіографізм майже всіх творів зумовлює відповідність художніх образів реальним особистостям.

Отже, дослідивши твори Кузьми Скрябіна, ми визначили, що до нецензурної лексики належать слова та словосполучення за межами літературного словникового запасу, а також літературні слова, які за певних умов набувають характеристики непристойності. Таку лексику за її стилістичними особливостями ми спробували умовно розділити на декілька категорій:

- 1) просторіччя та суржик;
- 2) соціолекти;
- 3) інвективна лексика.

Кожна із цих категорій має свої особливі та функційні риси як у реальному мовному середовищі, так і в художніх творах.

Просторіччя та суржик. Ці два поняття хоч і мають різні значення, проте на практиці вони досить часто переплітаються. Адже просторіччя – це «народна говірка», яка дуже легко поглинає в себе іншомовні слова й пристосовує під свої уподобання, не відповідаючи жодним правилам. Використання просторіччя та суржику в художніх творах Андрія Кузьменка сприяє створенню атмосфери простоти та невимушеності, наближує розповідь до дружньої розмови: «... і я **забалдів**, як дитина» [4, с. 8] «**По скільки дають?**», «... ми збиралися **стартонутти**» [4, с. 12], «...**психованими жителями**» [4, с. 22].

У художніх творах Кузьми Скрябіна просторіччя може функціювати поряд із соціальними діалектизмами (жаргоном, сленгом), що проникають у розмовне мовлення, переміщуючись з одного жаргону в інший, наприклад: «Він **пролупись більма, поцямкає ротом і, глянувши на неї своїми вибалушеними риб'ячими очима-бульками сказав...**» [4, с. 69]. Саме «поєднання просторіч із жаргоном чи сленгом свідчить про зближення різних соціальних різновидів мовлення та надає розмові чи художньому тексту потужної експресії» [1, с. 708].

До **соціолектів** належать сленг, жаргон і арго. Ці три різновиди відрізняються рівнем відкритості та поширенням у суспільстві. Так, сленг – найрозповсюдженіша форма, тоді як арго – найпотаємніша. У художніх творах Кузьми Скрябіна найбільш поширеним є сленг, оскільки він зрозумілий більшості читацької аудиторії: «**Чувак, тачіла бомбова... Чувіха їде, як танкер**», «**Папик добазарився по три ре за штуку**» [4, с. 10], «**Звечора ми вальнули фляшку Кірша...**» [4, с. 12], «**Треба знайти таку фігняшку...**» [4, с. 20]. Він допомагає краще розкрити образ персонажа, його звички та інтереси. Це як «дзеркало» особистості. Адже сленг формується на основі специфічних рис діяльності певних соціальних груп.

Жаргон у творах зустрічається рідко – лише для змалювання специфічних рис персонажів чи подій: «...і літає **слушок**, що мають підвезти **калісони...**» [4, с. 11],

«Двері пригвоздили маленького погранца до стіни...» [4, с. 16], «...**обшманати нас від голови до п'ят**» [4, с. 24]. Провести чітку межу між сленгом і жаргоном неможливо, адже, потрапляючи в мовлення різних соціальних груп, елементи жаргону набувають характеристики сленгу. Проте суто жаргонною лексикою залишаються ті слова, які не мають відповідників у інших сферах життя, тому залишаються незатребуваними й невідомими. Для аргументу в художніх творах місця немає взагалі. Це твердження можна пояснити тим, що його наявність викликати труднощі й непорозуміння у сприйнятті тексту, оскільки цей різновид соціолекту відомий лише вузькому колу людей.

Діалекти також за характеристикою підходять до категорії соціолектів, але ми їх не розглядали, оскільки їх у текстах небагато, а їхні функційні особливості суміжні з особливостями просторіччя.

Інвективна лексика характеризується негативним емоційним навантаженням. Її розділили на лайку, обценну лексику та матірну. Так, лайка містить цензурні слова, ужиті в переносному образливому значенні, як от у Кузьми: «... **вся холерна банда гнила на матрацах...**» [4, с. 46], «... **я підмалював тачку грубосракого німця...**» [4, с. 49], «**Та ви, засрані пшеки!**» [4, с. 22], «**Я, я, – хитав головою старий сморчок**» [4, с. 42], «... **бігатиме, як придурочна, навколо якоїсь засраної станції**» [4, 68]; обценна лексика – лайливі негативні слова, що не мають літературних відповідників, а саме: «**Сідай за руль, чмо**» [6, с. 96], «**Ти, засранець, ка мне бєггам!**» [4, с. 113], «**Відстань, мразь мала, що ти придумав? Їдь, віддай її назад**» [4, с. 9]; а матірня характеризується вульгарністю: «**Який то товар в пизду! То ж мусор зі свалки, хлопці...**» [4, с. 57], «... **триндиш всяку херню**» [4, с. 44], «... **придумують таку херь**» [4, с. 92], «**Ліпше вмерти в кайфі, ніж жити херово**» [4, с. 78]. До того ж у матірній лексики є своя особлива відмінність: вона може вживатися як у позитивному, так і в негативному значенні (залежно від контексту). Використання такої лексики – сміливий крок письменника, адже вона може викликати відразу в реципієнтів та суттєво звузити читацьку аудиторію. На нашу думку, Андрій Кузьменко із цією проблемою впорався чудово, адже його насичений художніми засобами й гармонійними поєднаннями досить інтелектуальних висловлювань із позалітературними елементами стиль змушує дивуватися майстерності автора та викликає зацікавлення в читачів.

Очевидно, що твори Андрія Кузьменка набули популярності завдяки тому, що «в усіх різновидів нецензурної лексики є одна важлива спільна риса: потрапляючи до художніх творів, вони роблять їх реалістичними, сповненими виразності й емоційності. Завдяки їм образ автора постає для читача в ролі товариша, який не соромиться своїх слів та емоцій, не приховує правду, ділиться найсокровеннішим» [5, с. 345–346].

Єдиним невдалим стилістичним кроком автора, на нашу думку, стало використання транслітерації, якою автор оформлював іншомовні репліки, наприклад із польської: «**До конд єдзеце?**» [4, с. 17], англійської: «**шіт хеппенс, як кажуть англійці**» [4, с. 7], німецької: «**Найн, іх шпрехе інгліш ніхт**» [4, с. 34]. Вона суттєво ускладнює сприйняття друкованого тексту. Цілком імовірно, що двомовна форма викладу змогла б уникнути цієї проблеми.

Висновки. Підсумуємо, що «не можна сприймати нецензурну лексику в художніх творах як суто негативне явище, адже вона є невід'ємним елементом зображуваного реального світу» [5, с. 346]. Якщо ж вважати її проблемою, то це, імовірно, проблема соціуму, а не літератури, бо митці, реагуючи на реалії сьогодення, допомагають нам поглянути на наші проблеми й оцінити їх об'єктивно.

Література:

1. Глазова С. М., Скуратовська Д. В. Теоретичні засади дослідження просторіччя як соціолекту ненормативної лексики. *Science and innovation of modern world. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2022. P. 703–710.
2. Єльнікова Н. І. Просторічна лексика у системі сучасної української мови. *Культурне розмаїття: матеріальна та нематеріальна культура різних країн світу* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 22 трав. 2019. Харків, 2019. С. 25–26.
3. Остроушко О. А. Суржик у духовному світі сучасних українців. *Актуальні проблеми філології і методики викладання мов* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2003. С. 79–86.
4. Скрябін К. Повне зібрання творів. Харків : Фоліо, 2019. 444 с.
5. Скуратовська Д. В., Глазова С. М. Функціонування табуованої лексики у творах Кузьми Скрябіна. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку* : збірник тез. мат. VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (20–21 квітня 2023 року) : Бердянськ : БДПУ, 2023. С. 345–346.
6. Ставицька Л. О., Труб В. Суржик: суміш, мова, комунікація. *Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Л. Ставицької. Київ: Пульсари, 2007. С. 31–120.

References:

1. Hlazova, S.M., Skuratovska, D.V. (2022). Teoretychni zasady doslidzhennia prostorichchia yak sotsiolektu nenormatyvnoi leksyky [Theoretical foundations of the study of the colloquial language as a sociolect of profanity]. *Science and innovation of modern world: Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. P. 703–710 [in Ukrainian].
2. Yelnikova, N.I. (2019). Prostorichna leksyka u systemi suchasnoi ukrainskoi movy [Colloquial language in the system of the modern Ukrainian language]. *Kulturne rozmaittia: materialna ta nematerialna kultura riznykh krain svitu: Proceedings of the 11th International scientific and practical conference*. Kharkiv. P. 25–26 [in Ukrainian].
3. Ostroushko, O.A. (2003). Surzhyk u dukhovnomu sviti suchasnykh ukraintsiv [Surzhyk in the spiritual world of modern Ukrainians]. *Aktualni problemy filolohii i metodyky vykladannia mov: collection of scientific papers*. Kryvyi Rih. P. 79–86 [in Ukrainian].
4. Skriabin, K. (2019). Povne zibrannia tvoriv [Complete collection of works]. Kharkiv: Folio. 444 p. [in Ukrainian]
5. Skuratovska, D.V., Hlazova, S.M. (2023). Funktsiiuvannia tabuiovanoi leksyky u tvorakh Kuzmy Skriabina [The functioning of taboo vocabulary in the works of Kuzma Skriabin]. *The Millennium Science: Explorations, Problems, Prospects: Proceedings of the 6th International scientific and practical internet-conference*. Berdiansk: BSPU. P. 345–346. [in Ukrainian].
6. Stavitska, L., Trub, V. (2007). Surzhyk: sumish, mova, komunikatsiia [Surzhyk: mixture, language, communication]. *Ukrainsko-rosiiska dvomovnist. Linhvosoetsiokulturni aspekty: collection of scientific papers*. Kyiv: Pulsary. P. 31–120 [in Ukrainian].